

Władysław Maria Świeczkowski

Komisja Historyczna ZOW Związku OSP RP w Olsztynie

Amatorskie zespoły artystyczne OSP w procesie integracji społecznej w województwie olsztyńskim w latach 1945-1998

Pierwsze lata powojenne wyznaczyły główne kierunki amatorskiej strażackiej działalności kulturalnej, które koncentrowały się wokół zespołów teatralnych i orkiestr dętych OSP. W przeciwieństwie do ziem przyłączonych, na ziemiach dawnych Rzeczypospolitej, w powiecie działdowskim czy nowomiejskim tego rodzaju amatorskie zespoły artystyczne reaktywowały swą działalność z okresu międzywojennego. Tak było nie tylko w ośrodkach miejskich, jak w Działdowie, Lidzbarku Welskim, Lubawie czy Nowym Mieście Lubawskim, ale także w wielu środowiskach wiejskich, jak np. w Rożentalu (ówczesny pow. nowomiejski, obecnie w gminie Lubawa w pow. iławskim). Na ziemiach przyłączonych natomiast działalność kulturalna rodziła się w bardzo trudnych warunkach, na które składały się: konglomerat kręgów kulturowych osadników, nie mówiąc już o kwestiach bytowych pierwszych lat powojennych.

Mimo wielorakich problemów z jakimi ludność w pierwszych latach powojennych spotykała się na tych terenach, zaistniała jakże naturalna potrzeba wypełnienia tego trudnego życia różnymi formami działalności, jak to określamy, także w zakresie organizacji i odbioru treści kulturalnych. Wynikało to z naturalnych potrzeb całych zbiorowości lokalnych, jak i ze strony tych, którzy czuli potrzebę samorealizacji się w różnych formach amatorskiej działalności kulturalnej.

Dochodzi jeszcze jeden element. Otóż wielu animatorów powojennego życia kulturalnego, osiadłych na Warmii i Mazurach, opierała się na własnych doświadczeniach wyniesionych ze swej działalności z okresu przedwojennego w swych rodzimych środowiskach.

W Nidzicy na przykład już w 1946 roku zostaje utworzony przy OSP amatorski zespół teatralny oraz 18-osobowa orkiestra dęta¹. W Bartoszycach, tamtejszy Zarząd Oddziału Powiatowego Związku Straży Pożarnych RP, we wrześniu 1947 roku,

¹ Zarys dziejów straży pożarnych na ziemi nidzickiej w latach 1945-1997, [red.] W. Ulatowski, Nidzica 1997, s. 14.

postanowił zorganizować przy miejscowej OSP orkiestrę, która w czerwcu następnego roku dysponowała „12 trąbami, 1 bębniem dużym, 1 werblem, 2 talerzami i 1 fletówką”². W tym powiecie, w Galinach, OSP dysponowała świetlicą gdzie odbywały się przedstawienia teatralne i występy wokalne³, a z kolei w Sępopolu domem teatralnym⁴. Podobnie było w wielu innych powiatach ówczesnego województwa olsztyńskiego. Wszędzie rozpoczynano tę działalność od podstaw, jak na przykład w Reszkach (pow. ostródzki).

W Giżycku, w 1949 roku, przy OSP zorganizowano Ognisko Muzyczne, do którego uczęszczało około 70 uczniów – w klasie skrzypiec, akordeonu i fortepianu. Zostało ono usamodzielnione przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, które – jak wynika z korespondencji z 1951 roku, zostało przez to ministerstwo rozwiązane. Widocznie tamtejsza społeczność związana z tą placówką okazała się niepokorna wobec nowej polityki kulturalnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i państwa.

Omawiane zjawiska dotyczą ziem przyłączonych. Członkowie amatorskich zespołów artystycznych pochodzili z różnych regionów Polski, zarówno przedwojennej, jak i tej już powojennej, ludzie z różnych kręgów kulturowych, o różnych obyczajach – niezależnie od bagażu kulturowego, być może nawet obdarzając się nawzajem, na co dzień, różnymi epitetami, tworzyli zespół muzyczny, wokalny, muzyczno-wokalny, czy też teatralny, gdzie często sięgano po repertuar zawierający także elementy muzyczne. Zespoły te stawały się płaszczyzną, na której nieuchronnie musiała nastąpić integracja. Trudno wyobrazić sobie, żeby nie następowała; ona musiała zaistnieć, przynajmniej w zakresie prezentowania danego repertuaru, a w konsekwencji i w sensie interpersonalnym – i to na bazie OSP, tych które posiadały warunki do podejmowania działalności kulturalnej. Tego brakuje, według naszego rozeznania. w badaniach socjologicznych – nie napotkano na tego rodzaju wyniki badań.

Ale na ziemiach przyłączonych w woj. olsztyńskim mamy przykład wsi, gdzie osiadła zintegrowana społeczność. Dotyczy to między innymi przybyłych z Wołynia mieszkańców Ulanik i Kopaczówki: „6 lipca 1945 roku wyładowano ich z pociągu na stacji Grünhagen, przemianowanej na Wołyniec, a od 1948 roku na Zielonkę Pasłęcką”⁵. Nowe życie na nieznanym im dotąd ziemi w ówczesnym powiecie pasłęckim wołyńscy osadnicy rozpoczęli nie tylko od zagospodarowywania opuszczonych przez niemieckich właścicieli gospodarstw, ale także od działalności kulturalnej. Nie bez powodu przywieźli ze sobą instrumenty muzyczne. Niemal równocześnie z założeniem OSP utworzyli także orkiestrę dętą i już w 1946 roku z

² APO, sygn. 391/101, Sprawozdania starosty powiatowego za wrzesień 1947 i czerwiec 1948 r.

³ APO, sygn. 391/379, Budżet zarządu gminnego w Galinach na rok 1950.

⁴ APO, sygn. 391/381, Budżet gminy Sępopol na rok 1950.

⁵ H. Dąbrowski, Działalność muzyczno-społeczna orkiestry dętej przy OSP w Zielonce Pasłęckiej, [praca mgr], Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1982, s. 26.

powodzeniem koncertowali i grywają do obecnych czasów – ostatnio, 13 maja 2023 r., na Polach Grunwaldu podczas wojewódzkich obchodów Dnia Strażaka Ochotnika.

Tam, gdzie istniały OSP i dysponowano chociażby skromnymi warunkami lokalowymi, tam też podejmowano różnorodną działalność kulturalną. Z dostępnych nam materiałów źródłowych wynika, że – skromnie mówiąc – a więc, że to między innymi, ale głównie, OSP były zaczynem mozolnego, ale postępującego procesu integracji społecznej, nie tylko wewnątrzorganizacyjnej, ale i środowiskowej, to OSP były lokalnymi ośrodkami kultury przez wiele powojennych lat, zanim zaczęto organizować kluby Prasy i Książki „Ruch” oraz Kluby Rolnika, a następnie gminne ośrodki kultury.

O tym, jaki jednak marazm musiał nastąpić w tym względzie w latach 1950-1956, a więc w okresie stalinowskiego socrealizmu może świadczyć to, że w sprawozdaniu Tymczasowego Zarządu Wojewódzkiego Związku OSP za okres kadencji 1957-1959 zawarto następującą informację: „Życie kulturalno-oświatowe, jako jeden z przejawów życia organizacyjnego OSP, znajduje się dopiero w stadium organizacji i powolnego rozwoju”⁶.

Po 1956 roku nastąpiło znaczne ożywienie inicjatyw kulturalno-oświatowych, które ówczesne władze popierały, upatrując w nich możliwość wzrostu aktywności politycznej w duchu rozwoju socjalistycznej świadomości. Intencje polityczne władzy to jedna strona medalu, a życie środowiskowe to druga strona. Postęp w materii upolitycznienia socjalistycznego był jednak znikomy skoro w 1966 roku stwierdzono, że „działalność kulturalno-wychowawcza posiada jeszcze duże braki, zwłaszcza w zakresie szkolenia politycznego”⁷. Ponadto „Jednym z niepokojących zjawisk jest to, że istniejące zespoły artystyczne OSP rzadko sięgają po repertuar współczesny pomagający w kształtowaniu świadomości socjalistycznej społeczeństwa”⁸.

A tymczasem orkiestry były w stanie zagrać praktycznie wszystkie utwory i te niezbyt mile widziane – patriotyczne – a zatem nieoficjalnie, ale także i „Międzynarodówkę”, ale i „Boże coś Polskę” lub „Serdeczna Matko” i tym podobne; brali udział w uroczystościach kościelnych tyle, że bez umundurowania strażackiego. W latach 50. różne tego były konsekwencje, jak chociażby rekwirowanie przez funkcjonariuszy urzędów bezpieczeństwa instrumentów.

Jeżeli chodzi o repertuar, oficjalnie prezentowany, to najlepiej ilustruje to działalność amatorskich teatrów. Nie przemawiały do organizatorów socrealistyczne propozycje, ani późniejsze nowinki o zabarwieniu komunizującej socjalistycznej ideologii, nie przekonywały tym bardziej odbiorców. Pojedyncze przykłady wystawiania tego rodzaju sztuk nie upoważniają do wysuwania generalnych wniosków o powszechności tego zjawiska. Stąd też duża popularność takich między

⁶ Centrum Informacji Archiwalnej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego Związku OSP RP w Olsztynie (dalej: CIA), sygn. 0-01/1.

⁷ CIA, sygn. 0-01/2, Sprawozdanie Zarządu Okręgu Wojewódzkiego Związku OSP w Olsztynie za okres od 27.05. 1962 do 28.11. 1966 r., s. 30.

⁸ Ibidem, s. 32.

innymi sztuk, jak: „Moralność pani Dulskiej” Gabrieli Zapolskiej, „Grube ryby” Michała Bałuckiego, „Damy i huzary, „Pan Jowialski” czy „Ożenić się nie mogę” Aleksandra Fredry, „Grzech” Stefana Żeromskiego, „Chory z urojenia Molierea, „Nizina” Elizy Orzeszkowej, „Ożenek” Mikołaja Gogola, „Szkice węglem” Henryka Sienkiewicza.

Nie podejmowanie w szerszym zakresie nowego repertuaru uwarunkowane było oczekiwaniami ze strony widowni na repertuar, może nie zawsze prezentowany na odpowiednim poziomie artystycznym, ale o określonym ładunku emocjonalnym dostosowanym do psychiki przeciętnego wiejskiego widza. Wniosek z tego, że centralistyczny aparat organizacji kultury nie był w stanie skutecznie przeciwdziałać, czy też działać na przekór tradycji oraz spontanicznym i utrwalonym wartościom przekazywanym z pokolenia na pokolenie⁹.

Czy zatem w tego rodzaju dualizmie, a więc w tym czego władza oczekiwała, a tym co rzeczywiste, nie można upatrywać także elementu wpływającego na proces integracji społecznej? Wokół jakich wartości? Z tego co wcześniej powiedziano wynika jednoznacznie – nie w takim wydaniu ideologicznym socjalizmu, jaki oferowała ówczesna władza. Ideologiczna ofensywa kolejnych lat, szczególnie lat 70. charakteryzowała się tym, że umiejętnie wiązano sprawy ogólnej natury z kwestiami niezależnego strażackiego ruchu kulturalnego.

Z biegiem lat nastąpiła wyraźna reorientacja form działalności amatorskich zespołów artystycznych na korzyść ich różnorodności. Powstawały, pod patronatem OSP i ich Związku, młodzieżowe zespoły wokально-instrumentalne, muzyczne, taneczne, chóry i kapele ludowe¹⁰. W 1983 roku np. powstał Zespół Pieśni i Tańca „Jedwabno” w Jedwabnie (pow. szczycieński), którego trzon stanowili i stanowią do tej pory strażacy-ochotnicy. Z oficjalnych danych wynika, że w 1988 roku odnotowywano istnienie ponad 80 różnego tego rodzaju amatorskich zespołów artystycznych¹¹. Z biegiem czasu uległy reorientacji tradycyjne orkiestry dęte, przekształcające się w młodzieżowe orkiestry dęte OSP, a więc z urozmaiconym repertuarem dostosowanym do zainteresowań młodego pokolenia. Tak między innymi stało się w Lidzbarku Welskim, czy też w Płońsku (pow. działowski).

W latach 1959-2016, w obecnych granicach administracyjnych województwa warmińsko-mazurskiego, jak byliśmy w stanie ustalić, działało 41 orkiestr dętych OSP, oczywiście z różnym okresem ich żywotności, bo w tymże 2016 roku pozostało z nich zaledwie osiem (Ełk, Lidzbark, Orneta, Pisz, Płońsk, Skarlin, Turznica,

⁹ F. Ryszka, Tradycja i nowoczesność w świadomości współczesnego Polaka, [w] Społeczeństwo Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, [red.] Antoni Czubiński, Warszawa 1977, s. 235.

¹⁰ CIA, sygn. 0-01/4, Sprawozdanie z działalności zarządu za lata 1983-1986 na VIII Zjazd Wojewódzki Związku OSP w Olsztynie, 27.06. 1987 r., s. 28.

¹¹ G. Matczyński, Działalność kulturalna oraz edukacyjno-wychowawcza w szeregach OSP, [w] Ochotnicze straże pożarne na Warmii i Mazurach, Olsztyn 2013, s. 148-150.

Zielonka Pasłęcka). Jak wynika z uzyskanych informacji, organizuje się orkiestra w podolsztyńskim Jonkowie.

Bibliografia

Archiwalia:

Archiwum Państwowe Olsztyn, sygn. 391/101, sygn. 391/379, sygn. 391/381
Centrum Informacji Archiwalnej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego Związku OSP
RP w Olsztynie, sygn. 0-01/1, sygn. 0-01/2, sygn. 0-01/4,

Publikacje:

Dąbrowski H., Działalność muzyczno-społeczna orkiestry dętej przy OSP w Zielonce Pasłęckiej, [praca mgr], Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1982.
Matczyński G., Działalność kulturalna oraz edukacyjno-wychowawcza w szeregach OSP, [w] *Ochotnicze straże pożarne na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2013.
Ryszka F., *Tradycja i nowoczesność w świadomości współczesnego Polaka*, [w] *Społeczeństwo Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [red.] Antoni Czubiński, Warszawa 1977.
Ulatowski W. (red.), *Zarys dziejów straży pożarnych na ziemi nidzickiej w latach 1945-1997*, Nidzica 1997.

Streszczenie

Złożony proces integracji społecznej w formach amatorskiej działalności artystycznej wynikał z postępującego poczucia wzajemnej tolerancji osadników wobec siebie. Wyrażało się to w akceptacji różnorodności ich obyczajów wyniesionych z rodzimych obszarów kulturowych: kresów wschodnich drugiej Rzeczypospolitej, Polski centralnej i południowo-wschodniej. Dopelnieniem tej mozaiki ludnościowej stanowili także, w regionie mazurskim i w południowej Warmii, potomkowie datującego się od XVI wieku osadnictwa, głównie z Mazowsza. Wzajemne stosunki międzyludzkie, także na płaszczyźnie różnorodnych amatorskich zespołów artystycznych, nie stworzyły – jak dotąd – bazy dla wytworzenia się kulturowej specyfiki regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego, podobnej do podhalańskiej, czy też kaszubskiej i kociewskiej (Pomorze Gdańskie). Mamy na uwadze, że to osadnicy z różnych stron Polski, a nie rodzima ludność, kultywują pewne specyficzne elementy kulturowe Warmii i Mazur.

Słowa kluczowe

kultura popularna, twórczość amatorska, integracja społeczna, Ochotnicza Straż Pożarna, Województwo Olsztyńskie

Władysław Maria Świeczkowski

Amateur artistic groups of the Volunteer Fire Department in the process of social integration in the Olsztyn Voivodeship in the years 1945-1998**Abstract**

The complex process of social integration in the forms of amateur artistic activity resulted from the settlers' progressive sense of mutual tolerance towards each other. This was expressed in the acceptance of the diversity of their customs derived from their native cultural areas: the eastern borderlands of the second Polish Republic, central and south-eastern Poland. This population mosaic in the Masurian region and southern Warmia was also complemented by descendants of settlements dating back to the 16th century, mainly from Masovia. Mutual interpersonal relations, also at the level of various amateur artistic groups, have not - so far - created a basis for the development of the regional cultural specificity of the Warmian-Masurian Voivodeship, similar to the Podhale region or the Kashubian and Kociewie regions (Gdańsk Pomerania). We bear in mind that it is settlers from various parts of Poland, and not the native population, who cultivate certain specific cultural elements of Warmia and Mazury region.

Keywords

popular culture, amateur creativity, social integration, Volunteer Fire Department, Olsztyn Voivodeship